

21. Самовтор С. Переименование кубанских станиц и хуторов в 1910 – 1912 гг. // Кубань – Україна. Питання історико-культурної взаємодії. – Краснодар, 2007. – Випуск 2. – С. 95.
22. Трагедия советской деревни. – Т. 3. 1930. – 1933. – С. 611.
23. Трагедия советской деревни. – V/7 2001. – Т. 3. 1930 – 1933. – С. 530.
24. Чуркин В. Неизвестная война // Дон (Ростов-на-Дону). – 1991. – № 7. – С. 145.

Світлана Зубченко

Голодомор як наслідок ідеології і методів комуністичного будівництва в Україні

Розглядаються характерні для 30-х рр.. методи здійснення соціалістичного будівництва воєнно-комуністичними методами в Україні, що спричинили Голодомор-геноцид українського селянства.

Ключові слова: Голодомор, геноцид, етноцид, сталінський режим, злочин проти людства, національні райони.

A typical 30's. implementation methods of socialist construction, military and communist methods in Ukraine, which caused famine-genocide of the Ukrainian peasantry

Keywords: famine, genocide, ethnocide, the Stalinist regime, a crime against humanity, ethnic districts.

В історичній літературі немає одностайності думок щодо причин і наслідків голодомору 1932-1933 рр. Радянська історіографія заперечувала існування голодомору, а мільйони селянських жертв називала вигадкою націоналістів.

Представники української еміграції не тільки стверджували наявність голоду, але і відзначали, що "голод 1933 року був організований спеціально для України".[7] Під впливом представлених документальних матеріалів у 1988 р. спеціальна комісія американського конгресу визнала факт існування голоду і підтвердила, що українська голод 1932-1933 рр. за своїм характером і розмахом рівнозначний етноциду.[20] Подібного висновку прийшла в 1988-1990 роках незалежна міжнародна комісія, складена з всесвітньовідомих юристів і вчених-правознавців. У ході дискусій комісія визнала правильність думки, що сталінський режим хотів завдати смертельного удару українській нації як такої". Продуктивним і обґрунтованим на сучасному етапі дослідження голодомору видається синтетичний підхід на основі зіставлення різних концепцій українських дослідників.- саме в їх роботах факти, пов'язані з голодом логічно складаються в цілісну картину" [4]

Голод 1933 р. виходячи з аналізу наявних документів і літератури можна розглядати, як наслідок спроби здійснити соціалістичне будівництво воєнно-комуністичними методами. Розуміючи, що серед частини партійних працівників збереглася ностальгія по системі і методах воєнного комунізму, В. Ленін попереджав: «Така політика була б дурістю і самогубством тієї партії, яка спробувала б її. Дурістю, бо ця політика економічно неможлива; самогубством, бо партії, які пробують подібну політику, зазнають неминуче краху» [11, 301].

Здавалося, Сталін і ті керівники партії, які підтримали його, змогли подолати економічну неможливість і політичну небезпеку курсу на суцільну колективізацію шляхом придушення противників воєнно-комуністичних методів у партії і в селянських масах, опір щодо використання всіх форм державного примусу, протиставлення різних за майновим станом прошарків селянства під лозунгом загострення класової боротьби в міру просування до соціалізму. Проте примусові колективізація і накладена на колгоспи продрозкладка призвели до глибокої деградації сільського виробництва, яке так дорого, так боляче і невідшкодовно обійшлася країні й народові.

Впроваджена В. Леніним нова економічна політика - явище складне. В її основі - заміна продрозкладки податком, дозвіл вільного продажу селянами товарних лишків, допущення в економіку приватного капіталу. Тривалість цих заходів визначалася часом існування багатуокладного господарства. Проте в неї була ще одна важлива грань: запровадження вартісних, товарно-грошових відносин безпосередньо в економіку соціалістичного сектора, відмова від воєнно-комуністичної моделі соціалізму, яка склалася в роки громадянської війни. У цьому розумінні тривалість непу не може лімітуватися рамками перехідного періоду від капіталізму до соціалізму. Хоч Ленін не встиг теоретично обґрунтувати новий погляд на соціалізм, у практичній діяльності Радянського уряду з 1921 р. було взято курс на відмову від воєнно-комуністичних методів управління підприємствами, на заміну їх методами економічними, госпрозрахунковими.

"Рік великого перелому" характеризувався остаточним переходом до політики воєнного комунізму. Початок форсованої колективізації збігся з фактичною забороною торгівлі і введенням практики планових завдань щодо здавання державі хліба та інших сільськогосподарських продуктів з розкладкою плану по кожному селу, колективному або індивідуальному господарству. Проте розкладка виявилася ефективною тільки наступного року, коли кількість колгоспів зросла, а невиконання плану стало каратися розкуркуленням. З літа 1930 р. поширилася практика твердих завдань щодо здачі всіх "лишків".

Поставки товарної продукції державі оголошувалися для колгоспів першою заповіддю. Ціна на продукти була заниженою, а через інфляцію незабаром стала взагалі символічною. Що ж до обсягів продукції, то тут панувала невизначеність. Держава не вступала у податкові відносини з колгоспами, за яких наперед визначалася частка продукції, що підлягала передачі хлібозаготівельним органам. За винятком насіннєвого, продовольчого і фуражного фондів хліб мав надходити лише державі. В.Молотов заявив на Третій Всеукраїнській конференції КП(б)У в липні 1932 року, що головною проблемою є правильна розкладка хлібозаготівельного плану [2]. У необхідності самої розкладки він не сумнівався.

Повернення до непопулярного воєнного комунізму термінологічне маскувалося. Методи воєнно-комуністичного штурму було названо "новим етапом непу". Поняття "продрозкладка" замінювалося поширеним терміном "план". У виступах Молотова "розкладка" вживається в дієслівній формі. Дієслово "розкладати" стосовно хлібозаготівельного плану збереглося в лексиці, бо воно відображало суть такого планування. [15, 6-10]

Перша колгоспна весна 1930 р. була обіцяючою. Україна одержала непоганий урожай. Напередодні жнив зробили орієнтовний підрахунок: 1 355 млн.. пудів. На 23,5 млн.. чоловік сільського населення треба було утворити продовольчий фонд з розрахунку по 16 пудів на людину - 376 млн.. пудів. Посівний, фуражний і страховий фонди склали 515 млн.. пудів, резервний - 35 млн.. Виходячи з цих нескладних підрахунків, хлібозаготівельний план визначився в 430 млн. пудів. Потім його збільшили до 440 млн., 472 млн. і, нарешті, до 490 млн. пудів. До 1 червня 1931 р. заготовлі з урожаю 1930 р. дійшли до 477 млн. пудів проти 310 млн. за попередній сезон. Було здано по 4,7 центнера з гектара - рекордний показник товарності за всі роки Радянської влади. Створювалися уявлення, що колгоспне село здатне забезпечити "стрибок" в індустріалізації. У звітній доповіді ЦК ВКП(б) XVI з'їзду партії Сталін заявив, що зернову проблему "ми вже розв'язуємо в основному з успіхом". [17, 12]

На відміну від інших районів країни на становищі в сільському господарстві України дуже позначилася плутанина з адміністративно-територіальним поділом. XVI з'їзд партії вирішив спростити систему управління за рахунок ліквідації окружної ланки. Цим рішенням замінювалася досить громіздка чотириланкова система управління (центр - область - округ - район) триланковою з тим, щоб зміцнити кадрами найбільш слабку районну ланку. Проте на Україні областей тоді не існувало. Замість того, щоб утворити їх шляхом укрупнення округів, рішення з'їзду тут виконали буквально. В результаті виникла дволанкова система управління: центр - район. З вересня 1930 р. територію УРСР розподілили на 503 адміністративні одиниці, якими керували безпосередньо з Харкова: Молдавську АРСР, 18 міст центрального підпорядкування і 484 сільські

райони. Управляти такою кількістю районів з одного центру було неможливо. С. Косіор, В. Чубар та інші керівники республіки визнали, що через поспішність при проведенні реформи сільські райони виявилися без достатнього керівництва у найвідповідальніший момент становлення колгоспного ладу. З лютого по жовтень 1932 р. в республіці відбувався непростий процес організації областей. Апарат обласних організацій тільки формувався і ситуацією на місцях не володів, тоді коли обтяжливі для центру прямі зв'язки з сотнями районів фактично припинилися.

В Харкові з 6 липня 1932 р. почала працювати Третя конференція КП(б)У. [1, 6-10] На порядок денний виносилась доповідь С.Косіора "Про підсумки весняної посівної кампанії і про завдання організаційно-господарського зміцнення колгоспів". Скликання конференції напередодні жнив, обмеження порядку денного одним питанням, що було явищем безпрецедентним, участь в її роботі провідних діячів політбюро ЦК ВКП(б) Л. Кагановича і В. Молотова - все це свідчило про те, що партійно-державне керівництво в Харкові і у Москві ще до конференції чудово знало, що реально відбувається. У своїй доповіді С.Косіор запропонував офіційне обґрунтування приїзду відразу двох "сталінських соколів": "Україна в Радянському союзі посідає дуже видатне, коли не сказати вирішальне, місце в галузі сільського господарства. Від того, як іде соціалістична реконструкція сільського господарства України, як розвивається колгоспне будівництво і як працює в цьому напрямі наша партійна організація, - залежить у значній мірі виконання народногосподарського плану цілого Радянського союзу. Ось чому ми сьогодні бачимо тут на нашій конференції і т. Кагановича і т. Молотова, яких відрядив ЦК ВКП(б), щоб разом з нами обговорити і накреслити заходи, щоб якомога швидше просунути вперед сільське господарство України, піднести продуктивність наших колгоспів, виправити цілу низку хиб, що є в нашій роботі на селі" [15, 5].

Справді, в сільському господарстві України спостерігався катастрофічний стан. Посівна кампанія затяглася до кінця червня і все ж не досягли понад 2 млн. гектарів, відведені під чорний пар площі перетворилися на розсадник бур'янів.

Через те, що просапних культур не обробляли, частина посівів загинула. На площах, що залишилися, урожай був невисокий, незважаючи на задовільні погодні умови. Як повідомляв у доповіді С. Косіор, ряд районів, особливо в південній степовій смузі, залишили в 1932 р. на полях до половини врожаю не зібраним, не вивезеним або втраченим під час обмолоту. [15, 5]. Про голодування і зростаючу апатію селян говорили у своїх виступах М. Скрипник, Г. Петровський, Р. Терехов, О. Шліхтер та інші делегати. В. Молотов теж торкнувся важкого продовольчого становища "деяких сільських районів". Як він висловлювався, це було наслідком "помилки, допущених під час хлібозаготівель". Не було й мови про хибність самого принципу продрозкладки, на якому вони ґрунтувалися. [16]

Матеріали приймальної голови ВУЦВК Г. Петровського, куди зверталися по допомогу голодуючі селяни, дають досить яскраве уявлення про становище на селі.

Завідуючий приймальною 15 квітня 1932 р. інформував Лозовський райком партії про стан артіль "Червоний Жовтень": « у колгоспі 70 дворів, 260 їдців, хліба вистачило тільки до 1 лютого, колгоспники вживають як їжу винятково буряк, через що хворіють, було чотири випадки голодної смерті, хворих-50 чоловік. 25 квітня в Решетилівський райком партії надійшла інформація за скаргою групи громадян хутора Степового Піщанської сільради: план хлібозаготівель виконано, проте вони залишилися зовсім без хліба, нема й картоплі, люди пухнуть з голоду...».

Руйнівний вплив продрозкладки на продуктивні сили сільського господарства повною мірою виявився 1931 р., коли в колгоспи об'єдналася більшість сільського населення України. Однак дезорганізація і деградація громадського виробництва колгоспів не позначилася на поставках державі які стягувались залізною рукою. Зате рівень життя колгоспників, який залежав від "залишкового" принципу оплати праці (поставки державі - перший обов'язок), катастрофічне знижувався. Вже в перші місяці 1932 р. в багатьох сільських

районах вичерпалися запаси продовольства, насамперед хліба. Над колгоспниками зависла загроза голоду.

Наприкінці жовтня 1932 р. (на виконання рішення Політбюро ЦК ВКП(б) від 22 жовтня 1932 р.) в Україні розгорнула свою роботу "надзвичайна комісія" на чолі з В.Молотовим, розпочалося "виправлення положення" в Україні. Вже 30 жовтня останній повідомив Сталіну: "Довелося жорстко покритикувати Українську організацію і особливо ЦК КП(б)У за демобілізованість у заготівлях" [12, арк. 144]. В.Молотов надав новий імпульс здійсненню репресій проти колгоспного активу, партійних і радянських працівників. ЦК КП(б)У почав публікувати списки партійців, директорів радгоспів, голів колгоспів та уповноважених по хлібозаготівлях, яких виключали з партії й віддавали до суду за невиконання плану хлібозаготівель. 5 листопада В.Молотов і секретар ЦК КП(б)У М.Хатаєвич надіслали директиву обкомам партії, вимагаючи від них термінових і рішучих дій по виконанню закону від 7 серпня 1932 р. "з обов'язковим і швидким проведенням репресій і нещадної розправи із злочинними елементами у правліннях колгоспів".

Ось як розповідав про такого роду дії і про тодішню ситуацію Голова ГПУ УСРР В.Балицький: "За 4 місяці після початку хлібозаготівель до 15 листопада було заарештовано за хлібозаготівельних справах 11 тис. чол. За місяць з 15 листопада по 15 грудня - 16 тис. чол., в тому числі 435 партійців, 2260 чол. з колгоспного апарату, в тому числі 409 голів і 441 бухгалтер і рахівник, а також 107 предсілрад. До розстрілу трійкою засуджено 108, але ще на розгляді 100 чоловік. За 2 останні декади в ямах і чорних коморах (7 тис. ям і 100 комор) знайдено 700 тис. пудів хліба. Одноосібники ховають у колгоспників, особливо тих колгоспів, які виконали хлібозаготівлі ...

Останні 2-3 дні на Харківщині ми застосували нову форму впливу. Приходить в колгоспу співробітник ОДПУ в формі і веде бесіду з головою, членами правління про здачу хліба. Розмова наполеглива. В результаті колгосп "Червоний Господар" за 2 дні підвищив хлібоздачу з 58% плану до 96%, "Нове Життя" з 54% до 80% і т. п. Думаємо, це поширити і на інші області " [6, 100].

20 листопада 1932 р. Раднарком УСРР ухвалив рішення про запровадження натуральних штрафів: "До колгоспів, що допустили розкрадання колгоспного хліба і злісно зривають план хлібозаготівель, застосувати натуральні штрафи порядком додаткового завдання з м'ясозаготівель розміром 15-місячної норми здавання даним колгоспом м'яса як усупільненої худоби, так і худоби колгоспників". 6 грудня ухвалено постанову ЦК КП(б)У і Раднаркому УСРР "Про занесення на "чорну дошку" сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі". Це рішення спричинило збільшення жертв голодомору.

Хлібозаготівлі продовжувалися навіть у першій декаді лютого 1933 року, коли селяни почали масово гинути від голоду. Практично на всій території України в сільській місцевості тоді вже не існувало скільки-небудь великих запасів продовольства.

Вилучення насінневого фонду в рахунок виконання хлібозаготівельного плану створило нову проблему. Треба було готуватися до сівби, а Донецька область мала тільки 21 % від потрібної кількості насіння, Одеська - 14 %, Дніпропетровська - 10 %. У північних областях становище з посівним матеріалом було дещо легше, але все одно становище доходило до критичного.

Аніякої надії на державну допомогу не існувало. Ще 23 вересня 1932 р. Сталін провів постанову РНК СРСР і ЦК ВКП(б), текст якої заслуговує бути наведеним повністю.

"Ряд місцевих організацій звертаються в РНК і ЦК за насінневою позичкою для радгоспів і колгоспів. Оскільки урожай цього року є задовільним, а урядом встановлено для колгоспів зменшений план державних хлібозаготівель, який повинен бути виконаний повністю, РНК і ЦК постановляють:

1. Відхилити всі пропозиції про видачу насінневої позички;
2. Попередити, що в поточному році ні радгоспам, ні колгоспам насінпозичка не буде видаватися ні для озимого, ні для ярового посіву".[13, арк. 11]

Наведену постанову можна вважати унікальною в тому розумінні, що в ній нема жодного позитивного твердження. По суті, форма партійно-урядової

постанови була використана для простого попередження про недоцільність будь-яких прохань видати позичку.

Сталін і його виконавці обрали шлях злочинного замовчування становища в сільській місцевості. У січні 1933 р., коли справжній голод тільки насувався і ще був час для дій, він заявив з трибуни об'єднаного Пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б): "Ми безперечно добились того, що матеріальне становище робітників і селян поліпшується у нас рік у рік. В цьому можуть сумніватися хіба тільки закляті вороги Радянської влади". Реакція з боку рядового селянства, на таку цинічно-загрозливу заяву проявилась в адресованому редакції газети "Колгоспне село" листі (зрозуміло, анонімному) члена артіль "Нове життя" (село Сущани Кагарлицького району) змальовано становище, властиве для багатьох сіл: "Ось що я розкажу у відповідь на промову тов. Сталіна. Вже другий рік тяжко голодає село Сущани. Заражаються від усякої нечистоти, яку їдять, і мруть люди, як мухи восени. Нема хліба, хоч у 1932 р. жодного центнера хлібозаготівель не було взято в державу". [5, 295]

Генсек дав директиву ставитися до голоду як до неіснуючого явища. І тепер, переглядаючи архівні документи радянських та партійних установ, історик не знайде цього слова. Наприклад, у документах Наркомзему УРСР є немало фактів про безпритульних дітей, бездоглядні посіви, "до-приселенців", але ми не зустрінемо самого поняття "голод". Термінологічного табу додержувалися навіть у секретній документації партійних органів будь-якого рівня. Конкретні заходи, безпосередньо пов'язані з голодом, тут проходили через "закриті течки". Звичайно, ніхто не побоювався просочування відомої всім інформації, тема не підлягала обговоренню на партійних зборах чи пленумах партійних комітетів.

Про те, що на селі відбувається щось страхітливе, знали всі. Біженці заповнювали міста і вмирили сотнями просто на вулицях. Інформація про голод з'являлась й за кордоном. У травні 1933 р. Англійське посольство в Москві одержало й відразу переслало до Лондона анонімний лист з містечка Златопіль на Київщині (тепер це частина Новомиргорода). Прочитуємо, у зворотному перекладі з англійської мови, уривок з нього: "Населення зраділо б падлу, та його

не можна знайти. Люди їдять жаб, трупи коней, що загинули від сапу, вбивають і поїдають один одного, викопують мертвяків і їдять їх.

Все це може підтвердити будь-хто у Златопільському районі". [12, арк. 162-163]

Намагаючись врятувати від голодної смерті дітей, селяни везли їх до міст і залишали в установах, лікарнях, просто на вулицях. Десятки тисяч підкидьків створювали серйозну проблему. Висловивши обурення "черговою куркульською провокацією", П. Постишев на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У запропонував якнайшвидше розв'язати цю проблему. [14, 246]

19 січня 1933 р. РНК СРСР і ЦК ВКП(б) прийняли постанову "Про обов'язкову поставку зерна державі колгоспами та одноосібними господарствами", яка створювала на селі нову ситуацію. Згідно з цим документом запроваджувався погектарний принцип хлібозаготівель, зникла невизначеність і зрівняльність попередньої контрактаційної системи. Хлібозаготівельний план встановлювався не довільно, з наступною його розкладкою по районах, колгоспах і селянських дворах, а в певному проценті до існуючих посівних площ. Отже, колгоспи і колгоспники вже напередодні посівної кампанії могли знати, яка частина врожаю залишиться в них. Утворення наперед визначених податкових відносин між державою і сільським господарством пробуджувало зацікавленість у розширенні посівних площ, відкривало шлях до подолання безгосподарності. [15, 12]

Ситуація в сільському господарстві потребувала особливих методів керівництва. Було створено політичні відділи МТС і радгоспів - надзвичайні партійно-державні органи влади. Щоб подолати кризу в сільському господарстві, вони провели істотну роботу щодо організаційного зміцнення колгоспів, посилення матеріальної зацікавленості в результатах праці, утворення в колгоспах партійних осередків, кандидатських або партійно-комсомольських груп. За порівняно короткий період їхньої діяльності (в листопаді 1934 р. політвідділи МТС перетворилися на звичайні партійні органи і об'єдналися з районними комітетами партії) у сільському господарстві справді стався позитивний злам.

Історики ще не вивчали в деталях, як відбувалася весняна посівна кампанія 1933 р. Адже треба було мобілізувати на роботи в громадському господарстві знесилених від голоду колгоспників, змусити їх повірити, що зловісна трирічна продрозкладка вже відійшла в минуле, налагодити організацію праці, змінити трудову дисципліну, надати максимально можливу технічну допомогу. Одразу після приїзду в Україну П. Постишев висунув гасло: "Місто - на допомогу селу". Було утворено партійно-урядовий комітет по сівбі під головуванням С. Косіора, МТС і радгоспи республіки одержали 15 тисяч тракторів, 2400 комбайнів, 3 тисячі автомашин. Партійні організації мобілізували на посівну і збиральну кампанії понад 300 тисяч міських жителів. Усвідомлюючи, що сільське господарство потребує допомоги, комуністи відгукнулися на заклик партії. Зокрема, Чернігівська обласна партійна організація, в якій налічувалося 20,7 тисячі чоловік, провела у 1933 р. три мобілізації і відрядила на тимчасову або постійну роботу в село понад дві тисячі комуністів, тобто кожного десятого [8, 328].

В цілому по республіці за півроку, починаючи з травня 1933 р., в МТС і колгоспи виїхали більше як 15 тисяч членів партії, з них - 12,5 тисячі на тимчасову роботу .

Непростою в моральному відношенні виявилася проблема охорони від голодуючих достигаючого врожаю. В архівах є багато судових справ по звинуваченню тих, хто хотів знайти їстівне на колгоспних полях, а також тих, хто намагався захистити голодуючих від сталінського закону про охорону колгоспного майна. В судах і в пресі людей, котрі з голоду споживали колоски у молочно-восковій стадії стиглості, називали "куркульськими перукарями". [12, арк. 162-163]

У селі Козирка Очаківського району на Одещині мати, яка посилала свою одинадцятирічну дитину зрізати колоски, була ув'язнена на 2,5 року. В селі Степанівка на Київщині в хаті У. Медведської при обшуку виявили на печі сушені колоски жита і пшениці. Знайшлися свідки, які підтвердили, що вона зрізала їх на колгоспному полі виїзна сесія суду винесла вирок: п'ять років позбавлення волі.[9, 33]

Лавина голодних смертей наростала з місяця в місяць аж до початку літа. Така інформація ретельно приховувалася від народу. На XVII з'їзді ВКП(б) у січні 1934 р. Сталін [12, арк. 130], говорячи про успіхи міжз'їздівського періоду, з підкресленим натиском відзначив, у контексті з цифрами про зростання національного доходу і промислової продукції "зростання населення Радянського Союзу з 160,5 мільйона чоловік в кінці 1930 р. до 168 мільйонів в кінці 1933 р.". Включення до традиційного переліку успіхів нового елемента - даних про зростання населення - мало на меті покласти край різного роду чуткам у країні і за кордоном про величезні втрати людей від голоду. Наведена Сталіним цифра була сумою двох відомих величин: кількості населення на початок 1933 р. і річного природного приросту, який тоді коливався в межах 2,6-2,8 млн. чоловік.

Підписавши фальшивий вексель, генсек не чекав нічого втішного від чергового перепису населення. Перепис кілька разів відкладався. Цілком очевидними є причини заборони абортів у червні 1936 р. (заборона діяла до листопада 1955 р.). Навіть дивно, що цей захід не спав на думку Сталіну раніше. Заборона абортів у перші роки істотно вплинула на зростання народжуваності, але до останньої призначеної дати перепису залишилося обмаль часу.

Перепис відбувся в січні 1937 р. і викликав політичний скандал. Після того, як демографи підраховали попередні підсумки кількості населення, їх звинуватили в недообліку. Демографічна наука перестала існувати. науково-дослідні установи відповідного профілю були закриті, а демографи, які зберегли своє життя після 1937 р., перетворилися на звичайних статистиків. Матеріали перепису знищили, статистика народонаселення стала секретною. Підсумкові дані повторного перепису, який провели в січні 1939 р., з'явилися у формі двох коротких газетних публікацій. [18, С.423]

Дані перепису 1937 р., які викликали в Сталіна таку реакцію, досі залишалися загадкою. У першій радянській публікації про цю "білу пляму", яка з'явилася наприкінці 1987 р.[3, 6-63], конкретна цифра кількості населення не названа. Автор цієї публікації М. Тольц стверджує лише, що перепис показав меншу кількість населення, ніж було в країні на початок 1933 р. (165,7 млн.

чоловік). У західних джерелах кінця 30-х років повідомляється, що під час перепису було зареєстровано лише 145 млн. чоловік. В останніх публікаціях наводиться інша цифра - 158млн.

Як тепер з'ясувалося, коротка довідка з попередніми результатами перепису 1937 р. збереглася в архівному фонді Верховної Ради СРСР. Перші вибори до Верховної Ради відбулися в грудні 1937 року. Комісія по проведенню виборів звернулася в Центральне управління народногосподарського обліку Держплану СРСР з проханням надати свіжу інформацію про кількість населення по республіках, краях і областях. До комісії встигли надійти (незабаром вони були вилучені з обігу) попередні підсумки перепису, які свідчать: на початок 1937 року в республіці проживало 30 157,6 тисячі чоловік - на 1743,8 тисячі менше, ніж у січні 1933 р. Загальна кількість населення країни становило 168 529,2 тисячі чоловік. Саме цю цифру Сталін називав на XVII з'їзді партії як кількість населення на кінець 1933 р.[10].

Отже, Голод 1932 - 33 років став трагедією України. Крім очевидних людських втрат та величезного морального удару голод завдав непоправної шкоди українському національному житті. Він практично знищив старе українське село з його багатими народними традиціями. Замість нього з'явилося колгоспне село, яке вже ніколи не повставало проти радянської влади. Колективізація приглушила почуття індивідуалізму, яке було основним для ідентичності українського селянина. На кілька поколінь голодомор інплантував в свідомість селянства соціальний страх, політичну апатію і пасивність. Голод перервав тяглість поколінь у розвитку української національної еліти, призупинив "українізацію" міст Сходу та Півдня України, після нього поповнення міського населення відбувалося в основному за рахунок імміграції з Росії.

Утвердження тоталітарного режиму й масових репресій в Україні у 20 - 30-х роках, призвело після розгрому "ухилів" та опозицій і остаточного зміцнення Сталіна при владі, чітко окреслилася різка зміна у внутрішній політиці партії, яка, по суті, означала повернення до методів "воєнного комунізму" та масового революційного терору. Йде активний процес утвердження більшовицького

тоталітарного режиму, який означав всеосяжне одержавлення радянського суспільства, всебічний контроль над усіма сферами суспільного життя з боку пануючої партії. Тоталітарний режим живе за принципом "заборонено все, що не наказано".

Джерела та література:

1. Бабко Ю., Бортнічук М. Третя Всеукраїнська конференція КП(б)У. - К., 1968.- 190 с; Третя конференція КП(б)У. 6-9 липня 1932 р. Стенографічний звіт. - Харків, 1932.
2. Вісті ВУЦВК.- 1932.- 14 липня
3. Волков А.Г. Опубликовано в: Перепись населения СССР 1937 года. История и материалы / Экспресс-информация. Серия "История статистики". Выпуск 3-5 (часть II). М., 1990
4. Голод 1932-1933 років на Україні: Очима істориків, мовою документів / Під ред. Ф.М. Рудича; Упоряд. Р.Я.Пирога. - К. : Видавництво політичної літератури України, 1990. - 605 с.; 33-й: голод: Народна Книга-Меморіал / Упоряд. Л.Б.Коваленко, В.А.Маняк; Передм. та післямова В.А.Маняка, Л.Коваленко. - К. : Радянський письменник, 1991. - 584 с.; Міщенко, Олександр Володимирович. Безкровна війна : Книга свідчень / Передм. О.Гончара; Худож. С.І.Бівай. - К.: Молодь, 1991. – 176; Колективізація і голод на Україні 1929-1933 рр.: Збірник документів і матеріалів / Упоряд.,передм.та коментарі Г.М.Михайличенка, Є.П.Шаталіної;Під ред. С.Кульчицького. - К. : Наукова думка, 1992. - 736 с.; Кульчицький, Станіслав Владиславович.Ціна "Великого перелому"/Під ред.С.Багмета, А.Л.Коміренко. - К. : Україна, 1991. - 431 с.; Шаповал, Юрій Іванович.Україна 20-50-х років: сторінки ненаписаної історії / Під ред. І.Ф.Кураса. - К. : Наукова думка, 1993. - 352 с.; Воля, Олесь. Мор: Книга буття України - К.: Дорога Правди, 1993. - 432; Український голокост 1932-1933: Свідчення тих, хто вижив / Упорядник Юрій Мицик. Академія, 2003. - 296 с. ; Україна: Геноцид культури - геноцид народу / Під ред. А.Денисенка, С.Грабара. // Пам'ять століть. – 2003. - №3;

5. Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. - К., 1990.
6. Голод-геноцид 1933 року в Україні: історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків. - К., 2000.;
7. Жнива скорботи радянська колективізація і голодомор. / Роберт Конквест. - Київ : Либідь, 1993. - 383 с.; Мейс Д. Штучний голод 1933 року в Радянській Україні: що сталося й чому? / Д. Мейс// Україна молода. - 2007.- 20 лют.(№32);
8. Калініченко В.В., Рибалка І.К.Історія України. частина III: 1917-2003 рр.: підручник для історичних факультетів вищих навчальних закладів. - Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2004. - 628 с.
9. Кульчицький С. В. 1933: трагедія голоду. - К, 1989.
- 10.Огонек. 1987, № 51.
- 11.Революція і громадянська війна в Росії: 1917-1923 рр.. Енциклопедія в 4 томах - Москва: Терра, 2008. - Т. 1.- 560 с.
- 12.Російський Центр Збереження і Використання Документації Новітньої Історії (далі - РЦЗВДНІ), ф. 82, оп. 2, спр. 139;
- 13.РЦЗВДНІ, ф. 81, оп. 3, спр. 215;
- 14.Савченко Н.М. Історія України: соціальнополітичний аспект: Навч. посіб. Для студ. вищ. навч. закладів.— Х.: НФАУ: Золоті сторінки, 2003.
- 15.Третя конференція КП(б)У. 6-9 липня 1932 р. Стенографічний звіт.- Харків, 1932.
- 16.Эта жуткая правда // Сельская жизнь. - 1990. - 4 августа
- 17.XVI з'їзд ВКП (б). Стенографіч. звіт, 2 изд., ч. 1-2, М., 1931.
- 18.XVII з'їзд Всесоюзної Комуністичної партії (більшовиків). Стенографічний звіт / М. Партіздат, 1934; Звітна доповідь XVII з'їзду партії про роботу ЦК ВКП (б) (26 січня 1934 року) // Сталін Й. В. Питання ленінізму. Изд. 11. М.ОГІЗ, 1939 486 с..
- 19.XVII з'їзд Всесоюзної Комуністичної партії (більшовиків). Стенографічний звіт / М. Партіздат, 1934

20. Investigation of the Ukrainian famine 1932-1933. Report to congress commission on the Ukraine famine Adopted by the Commission. April 19, 1988 Submitted to Congress April 22, 1988

Валентина Борисенко

Геноцид українців 1932-1933 років крізь призму усної історії

У статті дається оцінка усним свідченням про Голодомор 1932 – 1933 рр., які є важливим джерелом для дослідження цієї трагічної сторінки в історії українського народу.

Ключові слова: *Голодомор, геноцид, українське селянство, усна історія, спогади, тоталітарний.*

In the article an estimation the verbal testifying is given to Golodomor 1932 – 1933, which are an important source for research of this tragic page in history of the Ukrainian people.

Keywords: *Golodomor, genocide, Ukrainian peasantry, verbal history, flashbacks, totalitarian.*

Зарубіжна і вітчизняна історіографія дослідження Голодомору 1932-1933 років в Україні налічує вже досить багато праць, опубліковано чимало офіційних документів, які розкривають цілеспрямовану політику більшовиків на знищення українського народу.

З прийняттям Закону України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні» з'явилася більша можливість ширше подати повну об'єктивну інформацію про трагедію українського народу, показати виміри заподіяного лиха українцям, щоб зрозуміти механізми, причини і наслідки голодомору для усіх громадян України, серед котрих ще знаходяться окремі люди, що вірять радянським постулатам про «продовольчі труднощі» того часу та про необхідність викачки хліба у селян